

https://doi.org/10.31516/2410-5325.062.19

УДК 069.01

А. О. Сошніков, доктор філософських наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

soshnikov7272@mail.ru

http://orcid.org/0000-0002-3019-5131

СПЕЦИФИКА КОМПЛЕКТУВАННЯ ЄГИПЕТСЬКИХ КОЛЕКЦІЙ МУЗЕІВ КИЄВА ТА ПОЛТАВИ

Проаналізовано дані про колекції старожитностей Стародавнього Єгипту, що зберігаються у фондах та представлені в експозиціях музеїв Києва та в Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського. Зазначено, що предмети матеріальної культури, які зберігаються в цих музеях, є важливими пам'ятками давньоєгипетської цивілізації, потребують пильного ставлення, подальшої консервації та реставрації. Подібні колекції, на кшталт презентованих у статті, мають бути відкриті для широкого загалу, адже у фондах українських музеїв зберігаються справжні скарби світової культури. Давньоєгипетські старожитності, що збиралися до фондів музеїв Києва та Полтави протягом півтора століття, є безцінними історичними артефактами, вивчення яких — одне із завдань України для долучення її до процесів збереження світової культурної спадщини.

Ключові слова: *артефакти, Стародавній Єгипет, єгиптологія, єгипетські пам'ятки, музеї України, музейні колекції України.*

А. О. Сошников, доктор философских наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

СПЕЦИФИКА КОМПЛЕКТОВАНИЯ ЕГИПЕТСКИХ КОЛЛЕКЦИЙ МУЗЕЕВ КИЕВА И ПОЛТАВЫ

Проанализированы данные о коллекциях древностей Древнего Египта, как хранящихся в фондах, так и представленных в экспозициях музеев Киева и в Полтавском краеведческом музее имени Василия Кричевского. Отмечено, что предметы материальной культуры, хранящиеся в данных музеях, являются важными памятниками древнеегипетской цивилизации, поэтому требуют внимательного отношения, дальнейшей консервации и реставрации. Подобные коллекции, вроде представленных в статье, должны быть открыты для общественности, ведь в фондах украинских музеев хранятся настоящие сокровища мировой культуры. Основной акцент сделан на том, что древнеегипетские древности, собиравшиеся в фонды музеев Киева и Полтавы на протяжении полутора веков, являются бесценными историческими артефактами, изучение которых — одна из задач Украины для ее приобщения к процессам сохранения мирового культурного наследия.

Ключевые слова: *артефакты, Древний Египет, египтология, египетские памятники, музеи Украины, музейные коллекции Украины.*

A. A. Soshnikov, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE SPECIFIC CHARACTER OF EGYPTIAN COLLECTIONS OF MUSEUMS OF KYIV AND POLTAVA

The aim of this paper is to systematize and summarize the analysis of data on Egyptian historical artifacts kept in the museums of Kyiv and Poltava for their further scientific description.

Research Methodology. Four major publications on this issue were considered. Statistical results are obtained after studying the data of museum catalogues and indexes containing lists of historical artifacts of ancient Egypt, stored in museums of Ukraine.

Results. A scientific analysis of data on the collections of antiquities of ancient Egypt, as stored in the funds, and presented in the exhibitions of museums in Kyiv and in the Poltava Museum of Local Lore Vasily Krichevsky was carried out. It is specified that the objects of material culture, stored in these museums, are important historical artifacts of the ancient Egyptian civilization, and therefore require careful attention, further conservation and restoration. Such collections, such as those presented in this article, should be open to the public, because the treasures of world culture are kept in the collections of Ukrainian museums. The main focus is on the fact that ancient Egyptian antiquities, gathered in the museums of Kyiv and Poltava for one and a half centuries, are invaluable historical artifacts, the study of which is one of the tasks of Ukraine when it is included in the processes of preserving world cultural heritage.

Novelty. The main collections of ancient Egyptian historical artifacts, stored in the museum funds of Kyiv and Poltava, as well as a scientific description of the main artifacts are systematized and summarized.

The practical significance. The Ukrainian museum collections of Egyptian historical artifacts, in particular those that are in the museums of Kyiv and Poltava, are a full-fledged historical material and demonstrate fine examples of the culture of Ancient Egypt. Each of the artifacts that are now stored in Ukraine, can be the key to any Egyptian research.

Keywords: *artifacts, Ancient Egypt, Egyptology, Egyptian historical artifacts, museums of Ukraine, museum collections, museums of Ukraine.*

Постановка проблеми. Культурна спадщина Стародавнього Єгипту була використана в наступних цивілізаціях і поширилася по всіх континентах. Особливо суттєво вона вплинула на культуру Західної Європи, де на різних етапах розвитку можна знайти безліч прикладів використання єгипетських мотивів в архітектурі, скульптурі, декоративно-ужитковому мистецтві, живописі та літературі. Кожен європейський музей, щоб підтримувати статус поважної установи, повинен був мати власну колекцію давньоєгипетських артефактів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спроби дослідити історію давньоєгипетських пам'яток у музеях на теренах України здійснювалися ще за часів Російської імперії та СРСР, проте, на жаль, починаючи з 1991 р. Україна перебуває осторонь від світової єгип-

тології. Деякі дослідження проводяться в Інституті сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України (насамперед, це публікації О. О. Романової та М. О. Тарасенко). Науковий опис колекції єгипетських пам'яток кийвських музеїв та Полтавського краєзнавчого музею імені В. Кричевського здійснили їх музейні співробітники.

Мета статті — систематизувати та надати стислий узагальнюючий аналіз даних про єгипетські пам'ятки, що зберігаються в українських музеях для подальшого їх наукового опису. Розгорнуту історію комплектування давньоєгипетськими пам'ятками музейних зібрань України ще необхідно досліджувати й написати.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Києві на початку ХХ ст. було кілька музеїв, у яких зберігалися пам'ятки Стародавнього Єгипту; окрім того, існувало ще кілька приватних колекцій.

Найбільшу колекцію мав Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії. «Показчик» його колекції, складений М. Петровим, фіксує 241 давньоєгипетський предмет (мумія, статуетки, скарабеї, папіруси та інші артефакти) (Петров, 1897, с. 1–6). Цей «Показчик» став основою для опису славнозвісного єгиптолога Б. А. Тураєва, до якого увійшла 201 пам'ятка, кілька артефактів, позначених єгиптологом як «бронзи олександрійські», без вказівки на їхню кількість (Тураєв, 1900, с. 191–198). У складі цієї колекції значилась одна жіноча мумія, але найбільше — різних статуеток і ушебті, а також дрібних артефактів (таких як скарабеї).

Другою за кількістю єгипетських пам'яток у Києві була колекція Художньо-промислового та наукового музею Імператора Миколая Олександровича. Колекцію давньоєгипетських предметів подарували цьому музеєві меценати Богдан і Варвара Ханенки. Придбали її в Єгипетському музеї Каїра, який продавав окремі свої пам'ятки, що не вважав раритетними (часто вони були пошкоджені чи дублетні). Відбулося це між 1903 і 1905 рр., радше за все до дати офіційного відкриття цього кийвського музею в 1904 р. Тут 1905 р. зберігалось 135 давньоєгипетських артефактів, зокрема експонувався дерев'яний зовнішній саркофаг Пізньої (а, може, Птолемеїської) епохи, чотирикутної форми зі склепінчастою кришкою (*Киевский художественно-промышленный и научный музей имени Его Величества Государя Императора Николая Александровича: Отдел археологии. Краткий указатель предметов*, 1905, с. 52).

Значну колекцію давньоєгипетських пам'яток мав на початку ХХ ст. Археологічний музей при Імператорському університеті Святого Володимира, яка налічувала 33 артефакти, зокрема ушебті, статуетки єгипетських божеств, скарабеї, фрагменти мумій, а також два саркофа-

ги. Перелік цих пам'яток відомий завдяки опису Б. А. Тураєва (ці саркофаги нині наявні в Одеському археологічному музеї НАН України, куди їх перевезли в 1959 р.) (Тураєв, 1900, с. 198–208).

Слід згадати й київську приватну колекцію, яку зібрав художник і дослідник стародавнього мистецтва проф. А. В. Прахов, що містила 159 пам'яток, зокрема статуетки, ушебті, фрагменти саркофагів, ієратичний папірус, фрагменти мумій (Тураєв, 1900, с. 208–217).

Колекцію єгипетських старожитностей у Полтаві зібрав меценат і мандрівник, полтавець П. П. Бобровський і подарував рідному місту в 1894–1916 рр. Експонати придбано переважно на кількох розпродажах дублетних матеріалів із розкопок у Єгипті, які організували в Каїрському музеї 1894, 1900, 1903 рр. На 1919 р. давньоєгипетська колекція П. Бобровського в музеї Полтавського губернського земства налічувала 244 одиниці. Основні предмети — фаянсові амулети із зображенням богів давньоєгипетського пантеону — Ісіди, Хоруа Сохмет, Таурт, Анубіса, Тота, Патек, Шу та ін., намиста, бісер, прикраси тощо. У колекції 17 ушебті II–I тис. до н. е., зокрема 3 — з ієрогліфічними написами. Серед предметів цієї колекції є немало рідкісних пам'яток мистецтва й культури. Це серія глиняних посудин додинастичного періоду з Верхнього та Середнього Єгипту (найдавніші експонати датовано V–IV тис. до н. е.). Унікальною пам'яткою керамічної пластики епохи Середнього царства є модель човна з трьома веслярами-нубійцями (XXI–XVIII ст. до н. е.). Також важлива епоха Нового царства (2 пол. XVI — поч. XI ст. до н. е.), починаючи з періоду мистецтва Амарни. Це пара фаянсових каноп з кришками у вигляді голів сокола (Кебексенуф) і шакала (Дуамутеф), фрагменти написів, керамічний гробничний конус писаря Чанефера, «котрий лічить ячмінь Амона, начальника ланів Амон-Інету», періоду XVIII династії та фаянсова накладка-розетка круглої форми з тронної зали Ехнатової в Тель-ель-Амарне.

Шедевром музейної збірки є рельєфна скульптурна модель голови фараона періоду XXVI Саїської династії (VII ст. до н. е.), виготовлена з вапняку скульптором-педагогом для копіювання учнями. Зображення знайдено у Фівах.

Епоха еллінізму Єгипту представлена теракотами птоlemeївського періоду — зразки продукції олександрійських майстерень II — I ст. до н. е. Серед теракот яскравим твором стародавнього короoplastу є фігурка початку н. е. бога Гарпократа — оголений хлопчик з посудиною під рукою (Супруненко, 1986).

Після утвердження радянської влади, у результаті націоналізації й подальшої реорганізації музеїв та освітніх установ, окремі музейні колекції Києва в 1920 рр. перевезено в тогочасний Музей культів і по-

буту на території Всеукраїнського музейного містечка. У 1920–30 рр. художник і реставратор М. І. Касперович реставрував давньоєгипетські об'єкти; зокрема він виконав дуже копітку роботу з відновлення прикрашеного живописом стародавнього єгипетського саркофага (1936 г.) (Романова, 2017, с. 190).

На жаль, не всі єгипетські старожитності українських музеїв збереглися до нашого часу. Під час Другої світової війни німці частково знищили, частково вивезли єгипетську колекцію Полтавського музею. Те саме стосується й київської колекції, яка також постраждала під час Другої світової війни. Ця колекція вивозилася в Уфу, звідти її повернули, але без супровідної документації, у Центральний історичний музей імені Т. Шевченка, а не в Заповідник. Оскільки документів на пам'ятки не було, історичний музей не прийняв цю колекцію на баланс, але вона деякий час там зберігалася. І в результаті рішення тодішньої влади колекцію передали в Одеський археологічний музей. Але, як це можна визначити за різними архівними матеріалами та інвентарними записами, насправді її фактично поділили між кількома музеями, а залишки нині знаходяться в Одеському археологічному музеї, у Заповіднику й у Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Імовірно за все, вже неможливо знайти ушебті, які зберігалися в Київському центральному історичному музеї.

У січні — лютому 1975 р. в Державному музеї українського образотворчого мистецтва (нині — Національний художній музей України) демонструвалися скарби, знайдені в гробниці фараона Тутанхамона (виставка відбулась у трьох містах СРСР — Москві, Ленінграді та Києві). Спершу їх планували показувати в музеї західного та східного мистецтва, але, зважаючи на проведений у 1972 р. ремонт у Державному музеї українського образотворчого мистецтва, вирішили експонувати старожитності саме там через можливість прийняти більшу кількість глядачів. Загалом на виставці показано 50 артефактів різних типів: золота маска, ювелірні вироби, меблі, дерев'яна модель човна, зброя, статуї та статуетки, алебастрові посудини й дві глиняні таблички з Амарнського дипломатичного архіву. Виставка мала неабиякий успіх.

У Київському музеї західного та східного мистецтва зберігається чудовий скульптурний портрет епохи Стародавнього царства — голова чоловіка (висота 25 см, матеріал — червоний граніт із чорними плямами). Стан збереження пам'ятки задовільний, якщо не брати до уваги незначні, ледве помітні вибоїни на верхній губі й на обох повіках очей (Павлов, 1952, с. 133).

В Інституті рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Київ) зберігаються фрагменти єгипетської

Книги мертвих. Єгипетський папірус з означеної колекції складається з 36 фрагментів: найбільший має розміри 5,1х3,5 см, а найменший — лише 0,7х0,6 см. Фрагменти розміщено між двома скляними пластинами, у конверті разом з ними зберігається невеликий шматок муміфікаційного бинта. Імовірно, він належав тій самій мумії, на якій знайдено папірус. Текст папірусу виписано ієратичним листом. Ім'я власника не збереглося, але відомо, що це була жінка, про це свідчить, зокрема, форма перуки на віцілих частинах вінєток і текст на одному з фрагментів. Перекладається текст так: «[щоб] її душа-ба [могла побачити] її (мертве) тіло». Тут використано займенник жіночого роду «її», який свідчить про стать. Саме цей уривок дозволяє стверджувати: папірус створено наприкінці IV — початку III ст. до н. е. Стиль і оформлення папірусу свідчать про те, що радше він створений у Фівах. Удалося визначити деякі розділи Книги мертвих, до яких належать київські фрагменти. Наприклад, розділ 87 «Оповідь про перетворення в (змія) Са-та» можна дізнатися за збереженим зображенням цього самого змія на одному з фрагментів. Цей та інші розділи, які вдалося ідентифікувати, належать до так званої третьої секції Книги мертвих, яка об'єднує розділи з 64 до 129 і називається «Вихід у день». У цій частині Книги мертвих містяться висловлювання про перетворення померлого на божество, його долучення до сонячного човна, пізнання магічних таїнств, повернення в гробницю, а також «зважування серця» й потойбічний суд Осіріса. Немає даних, яким чином папірус потрапив до Києва. Підказкою до відповіді може бути напис на конверті, де зберігається цей документ разом із фрагментом бинта: «Невеликі фрагменти, витягнуті з єгипетської мумії в 1825 р. Феліксом Рюнне». Незрозуміло, де саме розгорнули бинти та витягли папірус. Це могло статися як в одному з «анатомічних театрів» Європи, так і безпосередньо в Єгипті. Потім, імовірно, згаданий Фелікс Рюнне подарував фрагменти папірусу новому невідомому власникові (Тарасенко, 2018, с. 519 — 522).

У Національному Києво-Печерському історико-культурному заповідникові колекція єгипетських старожитностей містить пам'ятки, котрі належать до Третього перехідного періоду (1076 до н. е. — 723 рр. до н. е.) (скриня з мумією та кришка антропоїдного чоловічого саркофага) та Пізнього періоду (бл. 722 р. до н. е. — 332 рр. до н. е.) (кришка жіночого саркофага, що має форму так званої «хатхоричної» перуки); зберігається мумія крокодила — це, радше за все, теж Пізній період.

Більше 110 одиниць нині налічує єгипетська колекція Полтавського краєзнавчого музею, яка частково відреставрована й доступна до огляду.

Висновки. Предмети матеріальної культури, що зберігаються в цих музеях, є важливими пам'ятками давньоєгипетської цивілізації, по-

требують уважного ставлення, подальшої консервації та реставрації. Подібні колекції, на кшталт презентованих у статті, мають бути відкриті для широкого загалу, адже у фондах українських музеїв наявні справжні скарби світової культури. Давньоєгипетські старожитності, що збиралися до фондів музеїв Києва та Полтави протягом півтора століття, є безцінними історичними артефактами, вивчення яких є одним із завдань України щодо долучення її до збереження світової культурної спадщини.

Перспективи подальших досліджень. У наступних публікаціях плануємо висвітлити специфіку процесу музейного колекціонування в Україні.

Список посилань

- Киевский художественно-промышленный и научный музей имени Его Величества Государя Императора Николая Александровича: Отдел археологии. Краткий указатель предметов.* (1905). Санкт-Петербург.
- Киевский художественно-промышленный и научный музей имени Его Величества Государя Императора Николая Александровича. Отдел археологии: краткий указатель предметов.* (1908). Киев: Типо-литография «Прогресс».
- Короткий довідник. Народний комісаріат освіти УРСР. Центральний історичний музей імені Т. Г. Шевченка в місті Києві.* (1941). Київ.
- Краткий указатель предметов, помещенных в Киевском городском музее древностей и искусства.* (1902). Киев: Типография В. Уварова.
- Павлов, В. В. (1952). Древнеегипетская портретная голова мужчины из музея в Киеве. *Вестник древней истории*, 3, 133–137.
- Супруненко, А. Б. (Автор-составитель). (1986). *Памятники древнеегипетского искусства в собрании Полтавского краеведческого музея: Каталог.* Полтава: ПКМ.
- Петров, Н. И. (1897). *Указатель церковно-археологического музея при Киевской духовной академии.* Киев: Типография Корчак-Новицкого.
- Романова, О. О. (2017). Стародавній Єгипет в Києві: Віддзеркалення на склі (колекція негативів з зображеннями давньоєгипетських предметів в Інституті археології НАН України). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Історія археології: архівна і музейна спадщина Центральної та Східної Європи*, 21, 182–197. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України.
- Тарасенко, Н. А. (2018). Фрагменты древнеегипетской Книги Мертвых в Украине. *Стародавнє Причорномор'я*, XII, 517–524. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
- Тураев, Б. А. (1900). Описание египетских памятников в русских музеях и собраниях. *Записки Восточного отделения (Императорского) Русского археологического общества*, XII, 179–217. Санкт-Петербург.

References

- Kiev Art-Industrial and Scientific Museum named after His Majesty the Emperor Nicholas Alexandrovich: Department of Archeology. A brief index of items.* (1905). St. Petersburg. [In Russian].
- Kiev Art-Industrial and Scientific Museum named after His Majesty the Emperor Nicholas Alexandrovich. Department of Archeology: a brief index of objects.* (1908). Kiev: Tipo lithography Progress. [In Russian].
- A short guide. People's Commissariat of Education of the USSR. T. Shevchenko Central Historical Museum in the city of Kyiv.* (1941). Kyiv. [In Ukrainian].
- A brief index of objects placed in the Kiev City Museum of Antiquities and Art.* (1902). Kiev: Typography V. Uvarova. [In Russian].
- Pavlov, V. V. (1952). Ancient Egyptian portrait head of a man from a museum in Kiev. *Herald of Ancient History*, 3, 133–137. [In Russian].
- Suprunenko, A. B. (Compil.). (1986). *Historical artifacts of ancient Egyptian art in the collection of the Poltava Museum of Local Lore: Catalog.* Poltava: PKM. [In Russian].
- Petrov, N. I. (1897). *Index of the Church-Archaeological Museum at the Kiev Theological Academy.* Kiev: Korchak-Novitsky Printing House. [In Russian].
- Romanova, O. O. (2017). Ancient Egypt in Kiev: Reflection on glass (a collection of negatives with depictions of ancient Egyptian subjects at the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine). *Materials and research on archeology of the Precarpathians and Volhynia. History of Archeology: Archival and Museum Legacy of Central and Eastern Europe*, 21, 182–197. Lviv: I. Krypiakivych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
- Tarasenko, N. A. (2018). Fragments of the ancient Egyptian Book of the Dead in Ukraine. *Ancient Black Sea Coast*, XII, 517–524. Odesa: Odesa National University named after I. I. Mechnikov. [In Russian].
- Turaev, B. A. (1900). Description of Egyptian historical artifacts in Russian museums and collections. *Notes of the Eastern Branch (Imperial) of the Russian Archaeological Society*, XII, 179–217. St. Petersburg. [In Russian].

Надійшла до редколегії 19.09.2018 р.